

Підказування

Володимир Хронович

Франек Шуберт був сином шевця в Бродах. Батько Семка Балтаровича був також шевцем у тому ж місті. Але між старим Шубертом і батьком Балтаровича була велика різниця. Шуберт був спольщеним німцем і народився в Бродах, а батько Семка — українцем, і його в місті називали заволокою, бо походив з села. Це було й причиною, що Франек поводився все згорда і дивився часто на Семка, як індійський раджа на парія, хоч оба ходили в школі до цього самого класу і Семко краще вчився від свого товариша. Були між ними ще й інші різниці. Франек був у батьків самотнім сином і мав після навчання в школі багато вільного часу. Семко, навпаки, мусив удома виконувати майже всю домашню роботу: мити посуд і підлогу, копати, сапати і полоти в городі, бавити маленького сина мачухи, а літом, коли вона по обіді спала, відганяти від неї ще й мухи. Звичайно, тоді надворі гріло сонце, а через вікно залітав до хати веселий гомін дітей. Не раз і не двічі брала тоді Семка охота кинути липову гілку і вибігти на вулицю, щоб трохи побавитися з дітьми, але така думка проймає його завжди страхом. Мачуха і без цього товкла його і була за що-небудь — що було б тоді, коли б це зробив? Крім цього, у неї хліб і всі харчові продукти були під замком, і вона часто карала хлопця ще й голодом. Цього всього добра у Франека не було, і Семкові тяжко було щиро з ним дружити. Франек спалахував часто гнівом і поривався до бійки, хоч добре знав, що у Семка делікатних пальців не було і його кулак був твердіший. Звичайно, після такої бійки Франек біг додому скаржитися, а тоді Франекова мати йшла з криком і лайкою до Балтаровичів, через що багато побоїв діставалося Семкові ще й від мачухи. Від батька, бо при згадці про старого Шуберта його серце заливалося жовчю. Всі кращі і платніші клієнти йшли до нього, а старому Балтаровичеві давала роботу тільки біднота, яка завзято торгувалася і дуже мало платила.

Але до бійки зі своїм товаришем поривався Семко дуже не радо. Франек мав на пальцях довгі, гострі нігті, і коли Семко клав його в бійці на спину та мняв йому боки, цей себе ними рятував. Тоді Семкове лице з одної і другої сторони нагадувало червону криваву сітку, яку годі сховати було перед людьми, а вже дуже тяжко перед учителем в школі. Цей педагог, хоч був малого росту, а ще до того і горбатий, вмів своїх учнів держати сильно в руках, і вони дуже його боялися. В останньому році навчання був керівником їх класу і своєю поведінкою дався дітям запам'ятати на ціле життя. Називався Ромуальд Желіховський. Романом себе називати не хотів, бо це пахло, як казав, хамством, а він уважав себе за "високоуродzoneго"[1], який тільки через своє каліцтво став учителем, а не лікарем, чого дуже хотів. Свою працю в школі уважав ярмом. Навчити чогось в школі, може, і вмів, але не хотів. Не було й потреби, бо замість нього вчили дітей вдома. Він тільки задавав, а потім перепитував і лупив хлопців тростинкою, де попало. Змучений катуванням, виходив опісля з класу на коридор викурити папіроску, а учнів лишав під доглядом свого любимця, сина вищого

урядовця..

Семка від побоїв Желіховського рятував часом його куток у класі, в якому було шістдесят учнів. На передніх партах сиділи діти місцевих аристократів, в середніх — діти нижчих урядовців і багатих міщан, а в останніх — діти ремісників і бідняків. Семко з Франеком сиділи в самому кінці під задньою стіною, а біля них ще два близнюки кравця Пачковського. Семко сидів у самому куті. В переповненому класі учитель майже його недобачував і рідко коли перевіряв його письмові роботи. Але на цей куток хлопчина жалуватися не мав чого, бо він приносив йому користь. Учитель до свого каліцтва ще й трохи недочував, через що Семко почав заробляти там підказуванням. Деколи підказував і Франекові, за що діставав від нього частину його другого сніданку, а часом якесь яблуко чи грушку.

Та одного разу підказав він Франекові дуже незручно. Желіховський задав тоді учням вивчити напам'ять кілька початкових рядків поеми Мальчеського "Марія" і другого дня першим викликав Франека. Цей перестрашений встав та почав скорим темпом.

Рівночасно почав під партою бити ногою по нозі Семка, що в учнівській німій мові означало — "підказуй!".

Семко, замість підказати другий рядок поеми, порадив йому стиха, щоб так скоро не гнав.

Це було й Семковим нещастям. Франек, замість виголосити слова другого рядка — "Чи побачив ти зайця, що по степу скаче?" — підхопив пораду Семка і виголосив її вже поволіше, але дуже голосно:

Поволі, поволі, не жени так скоро!

В класі Желіховського була дуже сувора дисципліна, і учні на його уроках сиділи, мов мумії, та тоді стримати себе вже не могли. Вони голосно розсміялися, а з ними і їх учитель.

Желіховський наказав шкільному сторожеві замкнути за це обох хлопців на одну годину після навчання в окремому класі на другому поверсі. Франека за невивчення уроку, а Семка за підказування.

Сиділи обоє під замком вже з півгодини і зовсім до себе не відзивалися. Франек дивився вперто через вікно на спортивну площадку і завзято свистав. Семко сидів за партою і виконував арифметичну задачу. Несподівано Франек зачав схлипувати, а далі й крикнув голосно:

— Семку, я голодний!

Хлопчину це здивувало.

— Ти... ти... голодний?

— Навіть дуже голодний.

Це неправда. Тобі мама дає кожного дня рано горнятко доброї кави зі сметаною і дві булки, а сьогодні на великій перерві ти з'їв булку з шинкою та ще й два яблука.

— А все ж таки я голодний!

"Ох ти, ненажера", — подумав Семко і вже більше до нього не відзивався. Його

серце стиснув невимовний біль. Він також був голодний, але далеко більше, ніж його товариш. Ранком, ідучи до школи, випив тільки горнятко чорної ячмінної кави і з'їв кусник разового хліба. Другого сніданку мачуха йому взагалі до школи не давала. Та цього він Франекові не сказав, а тільки сумно опустив голову і забрався до писання польської письмової роботи.

На вежі церкви вибила тим часом друга година, та випускати хлопців з арешту не було кому. Шкільний сторож пішов після полудня до міста випити кварту пива і у веселому товаристві зовсім за них забув. Франек почав уже голосно плакати і кулаками бити в двері. Але даремно. На такому калатанні і очікуванні минула ще одна година. Тоді Франек підійшов до Семка та прошепотів йому над вухом:

— Я втікаю.

— Кудюю?

— Вікном.

— Зависоко, зламиш карк.

— Ей ні, — відповів Франек весело. — Я через західне вікно спущуся на дах гімнастичного залу і по трубі злізу на долину. Допоможи, і якщо мені вдасться, тоді я піду до шкільного сторожа, і він тебе випустить.

Така втеча була можливою. До західної стіни школи припирав дах гімнастичного залу, який прибудовано, тільки втеча цією дорогою була дуже небезпечна. Від вікна школи до стрімкоспадистого даху тої прибудівлі було близько два метри віддалення. Та Франекові пощастило. Він мав гарну шкіряну торбу на книжки. При допомозі Семкового шнурка він її спустив легенько на цей дах при стіні. Придержуваний потім Семком за руки, зсунув з вікна, скочив щасливо на цю торбу, обережно поліз на край даху і по дощовій трубі спустився на землю. Та шкільного сторожа він не прикликав. Показав тільки Семкові надоліні дулю, сказав йому "до відзнення" і чимскоріше побіг додому.

"Що мені робити? — подумав Семко після такої ганебної втечі товариша. — Втікати його способом чи сидіти далше і ждати на сторожа?" Втікати вікном без нічиєї помічі було ризиковано. "Зіскочити на дах, — думав Семко, — я скочу, але чи не страчу при цьому рівноваги і не полечу стрімголов по даху надоліну? А там?.."

Ця думка задержала тому його в класі ще деякий час, але вкінці голод, спрага і жах перед карою вдома перемогли. Біда була ще тільки з книжками. Вони були старі, і картки в них ледве держалися одна при одній, інші зовсім були відірвані. Семко, йдучи до школи, зв'язував їх завжди шнурком, але цей дав Франекові, коли він спускав свою торбу на дах, і тепер не знав, що з ними робити. Залишати їх в школі боявся, щоб не пропали. Допомогли йому, врешті, сині короткі ниточки, які хлопці зв'язували і ними пускали в повітря паперового орла. Таких кілька ниток знайшов він в кишені, зсукав з них слабенький шнурочок, зв'язав ними книжки і спустив їх на дах. Ці зараз зсунулися по ньому вниз, але на землю не впали, бо задержала їх ринва.

"Може, вона і мене там задержить, якщо страчу рівновагу і буду зсуватися", — подумав Семко і вже певніше почав спускатися з вікна. Воно так і сталось. Швидко падаючого хлопця ринва таки задержала. З биттям серця діставався пізніше до круглої

спускної труби і по ній також щасливо зліз надолину. Та радість хлопчини довго не тривала. Спускаючися на землю, він забув скинути з даху свої книжки.

Спочатку думав Семко, що забрати їх з даху допоможе йому шкільний сторож, але цей вернув до хати аж пізно вночі, і хлопчина даремно заходив ще цього дня два рази до нього. Треба було чекати ранку, та ніччю зірвався сильний вітер, пішла злива з грозами, і другого дня побачив Семко свої книжки на землі. Але це були вже не книжки, а деякі картки з цих книжок та зошитів. Всі вони були розсіяні по спортивній площадці, пороздирані, перемочені та приплескані болотом. Махнув тому рукою на це добро і, замість до школи, поплентався заулками міста на залізничну станцію. З думкою втікати з дому носився вже давно.

"Мені тут нема вже що робити, — роздумував по дорозі. — Батько мені других книжок не купить. Мачуха забирає від нього всі гроші і тільки вічно нарікає, що їх мало, що лише на своє горе з невдахою та сухітником життя собі на старість зв'язала".

Мимоволі пригадалася йому рідна мати і її сльози та останні слова перед смертю:

— Будеш, Семцю, мати незадовго другу маму, але вона тобі мене вже не заступить.

— Ох, мамо, мамо, — шептав Семко по дорозі і йшов на станцію дуже пригноблений. Спочатку думав скочити в останній вагон якого-небудь поїзда, але не вдалося. До Львова вже відійшов, а поїзд через Тернопіль до Підволочиська відходив аж пополудні. Покинув тому перон і задумано поплентався поза станцію, йдучи рівнобіжно з рейками залізної дороги.

Перейшовши один кілометр, присів на камені та став очікувати товарного поїзда. До голови почали прилітати різні думки.

"Ну, добре, — шепотіла одна з них. — Скочиш у товарний вагон, дістанешся з ним до Львова або до Золочева, а далі що? Ти ж нікого там не знаєш, згинеш там, Семцю, з голоду. Вертайся додому".

"Нема по що, — шепотіла інша думка. — Жодне добро тебе в хаті не чекає. Батькові з кожним днем щораз гірше. Він вкоротці ляже в ліжку і більше вже з нього не встане".

Ця думка вкінці його переконала, і він рішив з собою покінчити.

"Ліпше вже смерть, як таке життя, — сказав вкінці до себе. — Кинуся під колеса першого-ліпшого вагона — і буде по всьому".

Минуло кілька хвилин, і товарний поїзд таки вийшов зі станції. Семко вже більше не роздумував, підвівся і пустився між рейками йому назустріч. Але наздогнала його якась жінка, вхопила за руку і відтягнула з рейок майже перед самим паровозом.

— Ти що, здурів? — крикнула перестрашена. — Та це ж смерть, дитино ти моя нещасна. — І, плачучи, забрала його з собою до хати.

Ця жінка, дружина залізничного службовця, була шкільною товаришкою його мами.

[1] Високородний.

Джерело: Хронович В. М. Мамусине серце: Оповідання. — К.: Веселка, 1994.